

Dr Barbara Fura

Wydział Ekonomii
Uniwersytet Rzeszowski

Dr Marek Fura

Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Aktywność zawodowa na emeryturze szansą na niwelowanie społeczno-ekonomicznych nierówności międzygeneracyjnych

WPROWADZENIE

Konieczność podejmowania tematyki aktywności ekonomicznej emerytów potwierdzają ustalenia przeprowadzone na gruncie różnych nauk. Często zwraca się uwagę na przemiany demograficzne [por. Kurkiewicz, 2007; Rosset, 1959; Rosset, 1967; Staręga, 1976] i ich oddziaływanie na przepływy międzypokoleniowe [por. Arber, Attias-Donfut, 2000; Szukalski, 2002], które mogą być regulowane m.in. poprzez aktywność zawodową emerytów [Ochocki, 2008, s. 235–247]. Podkreśla się przy tym konieczność uwzględnienia zasady wolności [Sauvy, 1963, s. 112–113] i solidarności międzypokoleniowej [Majka, 1993, s. 53–56]. W warunkach polskich proces starzenia się ludności przypada na czas transformacji kraju [por. Trafiałek, 2003]. Obserwuje się wpływ „mentalności socjalistycznej” na kształt postaw w warunkach demokratyczno-kapitalistycznych [Marody, 1990, s. 157–174; Sztompka, 2007, s. 228–233]. Stanowią one również element habitusu społeczeństwa obejmujący m.in. zanik aktywnej postawy obywateli wobec pracy [Kwiatkowski i inni, 2007, s. 36–38; Nowacka, 1999, s. 52–58].

Jedną z głównych determinant postaw wobec przedłużania aktywności zawodowej pozostaje sytuacja materialna emerytów [por. *Dezaktywizacja...*, 2008; Graniewska, 1996; Lange, 2008; Szatur-Jaworska, 2004] kształtowana przez wysokość świadczeń społecznych, w mniejszym stopniu poprzez pozyskiwanie dodatkowych dochodów [Czekanowski, 2002, s. 101–114]. Kwestia ta nabiera szczególnie znaczenia w przypadku jednoosobowych gospodarstw domowych [Danø i inni, 2005, s. 47–71; Urbaniak, 1998, s. 158–171].

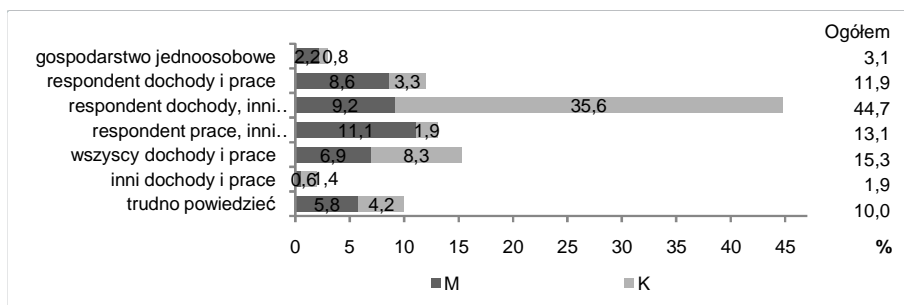
Naturalne staje się pytanie o postawy wobec kontynuowania zatrudnienia przez osoby, które w nieodległej przyszłości nabeżdą prawa emerytalne – osoby

w fazie przedemerytalnej cyklu zawodowego¹. W artykule podniesiono kontekst regionalny tego zagadnienia. Zidentyfikowano sytuację materialną gospodarstw domowych i opisano społeczno-ekonomiczne determinanty postaw wobec pracy na emeryturze. Próba badawcza wybrana metodą kwotowo-losową liczyła 360 osób (200 mężczyzn i 160 kobiet) i obejmowała pracowników sektora przemysłowego oraz usługowego z terenu województwa podkarpackiego. Oddziaływania zmiennych objaśnianych i objaśniających określono w oparciu o test niezależności χ^2 . Siłę związków opisano współczynnikiem zbieżności V-Cramera. Powiązanie kategorii zmiennych zidentyfikowano poprzez wielowymiarową analizę korespondencji.

SYTUACJA MATERIALNA GOSPODARSTWA DOMOWEGO

Poniżej opisano aspekty zabezpieczenia w dobra rzeczowe oraz finansowe gospodarstw domowych osób w fazie przedemerytalnej cyklu zawodowego [por. Błędowski, 2002, s. 114–139]. W celu określenia sytuacji materialnej gospodarstw domowych podjęto próbę zidentyfikowania trzech wielkości. Po pierwsze, poziomu wkładu respondentów w zabezpieczenie potrzeb gospodarstwa domowego. Po drugie, poziomu zamożności wyrażonego przez dysponowanie określonymi dobrami materialnymi. W punkcie tym opisano zakres wykorzystania tych dóbr. Po trzecie, poziomu ubóstwa wyrażonego zgłaszanymi brakami środków finansowych na niezbędne wydatki.

Zakres zabezpieczenia potrzeb gospodarstwa domowego zilustrowano na rysunku 1. Przeanalizowano strukturę źródeł pochodzenia dochodów gospodarstwa domowego oraz wykonawców niezbędnych prac² związanych z jego funkcjonowaniem.

Rysunek 1. Zaspokojenie potrzeb gospodarstwa domowego w zakresie zapewnienia dochodów i niezbędnych prac

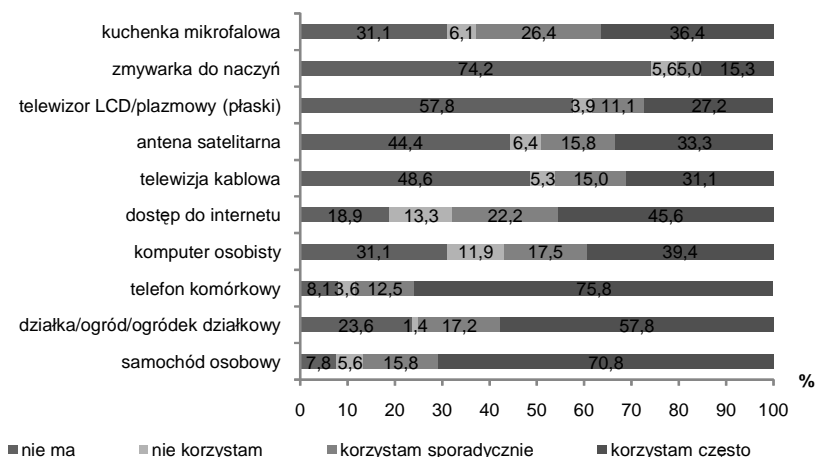
Źródło: badania własne.

¹ Przez osoby w fazie przedemerytalnej cyklu zawodowego rozumiano osoby pracujące – kobiety w wieku 50–59 lat, mężczyzn w wieku 50–64 lata.

² Przez niezbędne prace rozumiano: zaopatrzenie, sprzątanie, gotowanie, opieka, naprawy itp.

Najbardziej narażone na pauperyzację gospodarstwa jednoosobowe i gospodarstwa, w których respondent dostarczał całkowicie lub w przeważającej części środków utrzymania stanowiły łącznie 15% gospodarstw domowych, przy czym były to na ogół gospodarstwa prowadzone przez mężczyzn. Na podobnym poziomie kształtowała się liczba gospodarstw o najbardziej zdywersyfikowanych źródłach dochodów i niezbędnych prac domowych zapewniających jego prawidłową egzystencję. Zdecydowana większość badanych twierdziła, że pokrywała materialne potrzeby gospodarstwa domowego (45%), natomiast inne niezbędne czynności wykonywali pozostali jego członkowie. Uwagę zwraca fakt, że takie stanowisko zajmowały zazwyczaj kobiety. Stwierdzenie to potwierdził fakt, iż najwięcej ankieterów mężczyzn oświadczyło, że to nie oni przyczynili się do zaspokojenia potrzeb gospodarstwa domowego pod kątem dochodów.

Posiadanie określonych dóbr wskazywać mogło na poziom dobrobytu gospodarstwa domowego. Osobną kwestią pozostaje zakres wykorzystania tych dóbr przez respondentów. Uzyskane informacje zostały zilustrowane na rysunku 2.

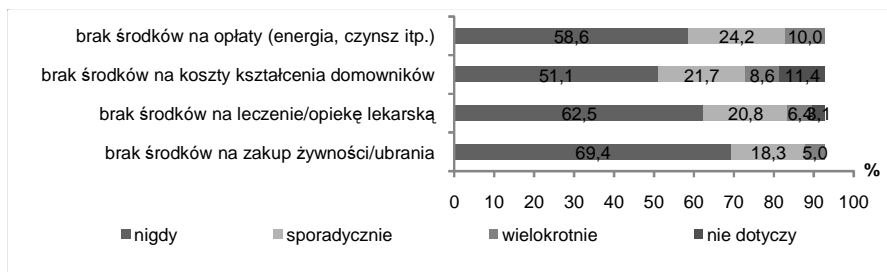
Rysunek 2. Dobra będące na wyposażeniu gospodarstwa domowego oraz stopień ich wykorzystania

Źródło: badania własne.

Najczęściej posiadanymi i wykorzystywanymi dobrami były przedmioty związane z komunikacją (samochód osobowy, telefon komórkowy). Stosunkowo często respondenci rozporządzali również dostępem do technik informatycznych (komputer osobisty, Internet). Jednakże dobra te często nie były przez nich w pełni wykorzystywane. Biorąc pod uwagę przeciętne wartości stwierdzono, że ponad połowa biorących udział w badaniu nie miała nowoczesnego sprzętu

AGD (zmywarka do naczyń, kuchenka mikrofalowa) oraz dostępu do „zaawansowanej” telewizji (kablowej, satelitarnej, odbiornik LCD/plazmowy). Duża grupa respondentów (75%) posiadała działki lub ogrody, co świadczyć mogło m.in. o sposobie spędzania wolnego czasu.

Następnie podjęto próbę określenia poziomu ubóstwa gospodarstw domowych respondentów³. Celem sformułowania wniosków zwrócono uwagę na zgłoszone deficyty środków pieniężnych w zakresie finansowania działalności gospodarstwa na czterech poziomach: zakup żywności i ubrań, leczenie i opieka lekarska, kształcenie, opłaty. Na rysunku 3 zilustrowano procentowy rozkład uzyskanych informacji.

Rysunek 3. Materialne niedostatki gospodarstwa domowego

Źródło: badania własne.

Dostrzeżono, że część gospodarstw domowych nie ponosiła wydatków związanych z kształceniem domowników (11%) oraz nie wydatkowała środków na leczenie i opiekę lekarską (3%). Szacuje się, że w około 29% gospodarstw domowych wystąpiły materialne niedostatki związane z zaspokojeniem podstawowych potrzeb, z tego w około 8% – wielokrotnie.

Reasumując zaobserwowano, że 15% gospodarstw całkowicie uzależnia swoje funkcjonowanie od działań respondenta. Natomiast w kolejnych 45% gospodarstw respondent był główną osobą zapewniającą środki finansowe. Wynika stąd, że w przyszłości podejmowanie aktywności zawodowej na emeryturze w celu pozyskania dodatkowych środków finansowych może być istotne dla 60% gospodarstw domowych. Spostrzeżenie to nabiera szczególnej wagi w świetle informacji, że w co trzecim gospodarstwie wystąpił niedobór środków finansowych związanych z zaspokojeniem niezbędnych potrzeb, z tego w ośmiu na sto taka sytuacja wielokrotnie powtarzała się. Zatem podejmowanie aktywności zawodowej na emeryturze może stać się sposobem niwelowania nierówności społeczno-ekonomicznych. Sprzyjającymi czynnikami do przedłuża-

³ 7,2% respondentów określiło dochody gospodarstwa domowego powyżej jego potrzeb i nie udzielało odpowiedzi na pytanie dotyczące materialnych niedostatków.

nia zatrudnienia może okazać się posiadanie i wykorzystanie środków komunikacji (samochód, telefon komórkowy) oraz potencjał tkwiący w wykorzystaniu technik informatycznych. Wiele gospodarstw miało na wyposażeniu komputer i dostęp do Internetu, jednakże nie zawsze były one wykorzystywane przez respondentów.

POSTAWY WOBEC PRACY

Zbadano wpływ sytuacji materialnej gospodarstw domowych na postawy wobec przedłużania okresu zatrudnienia. Testowanie przeprowadzono na danych z całej próby oraz oddzielnie dla mężczyzn (M) i kobiet (K)⁴. Podjęto próbę określenia potrzeb gospodarstwa domowego oraz sprecyzowania różnicy pomiędzy uzyskiwanymi dochodami a wysokością przyszłego świadczenia emerytalnego. W tym celu zmienne objaśniane: 1) *zamiar przejścia na emeryturę* i 2) *zamiar pracy na emeryturze* zostały przeanalizowane pod kątem oddziaływania na nie ośmiu czynników społeczno-materialnych (zmienne objaśniające). Wykaz rozważanych zmiennych oraz otrzymane rezultaty zostały zamieszczone w tabeli 1.

Tabela 1. Decyzje emerytalne – wyniki testów niezależności

Zmienne objaśniane →	Zamiar przejścia na emeryturę			Zamiar pracy na emeryturze		
	M, K	M	K	M, K	M	K
Zmienne objaśniające ↓	2	3	4	5	6	7
Wysokość zarobków (wynagrodzenie za pracę)	zal. ^a (0,145)	zal. ^b (0,179)	niezal.	zal. ^a (0,152)	– ^c	zal. ^a (0,296)
Wykonywanie dodatkowej pracy	zal. ^b (0,110)	– ^c	– ^c	niezal.	niezal.	zal. ^b (0,173)
Wiedza o wysokości przyszłej emerytury ^{d5}	niezal.	niezal.	niezal.	niezal.	niezal.	niezal.
Niższa o 20% wysokość przyszłej emerytury ^{d6}	niezal.	– ^c	niezal.	niezal.	niezal.	– ^c
Wielkość gospodarstwa domowego (poziom potrzeb)	niezal.	niezal.	niezal.	niezal.	niezal.	zal. ^b (0,182)

⁴ Ustalenia autorów dotyczące zróżnicowania postaw pracowników w fazie przedemerytalnej cyklu zawodowego wobec pracy na emeryturze ujawniły, że płeć jest kluczową zmienną demograficzną różnicującą te postawy.

⁵ Respondenci na ogół nie potrafili oszacować, ile będzie wynosić ich przyszła emerytura (81%). Tak niska wiedza o wysokości przyszłej emerytury – jednej z ważniejszych cech systemu emerytalnego świadczyć może o ogólnej nieznanomości reguł w zakresie ubezpieczeń społecznych.

⁶ Pytanie dotyczyło decyzji emerytalnej, gdyby w momencie przechodzenia na emeryturę świadczenie emerytalne było o 20% niższe.

1	2	3	4	5	6	7
Liczba osób na utrzymaniu	niezal.	niezal.	niezal.	niezal.	niezal.	niezal.
Ocena dochodów gospodarstwa domowego (bieżąca)	zal. ^a (0,143)	zal. ^a (0,183)	niezal.	zal. ^a (0,134)	– ^c	niezal.
Bezpieczeństwo dochodów gosp. domowego w przyszłości	zal. ^a (0,143)	niezal.	niezal.	zal. ^a (0,153)	niezal.	– ^c

Poziom istotności: ^a 0,05; ^b 0,1. ^c Brak możliwości przeprowadzenia analizy. ^d Test χ^2 (z poprawką Yatesa). W nawiasach podano wartość współczynnika zbieżności V-Cramera.

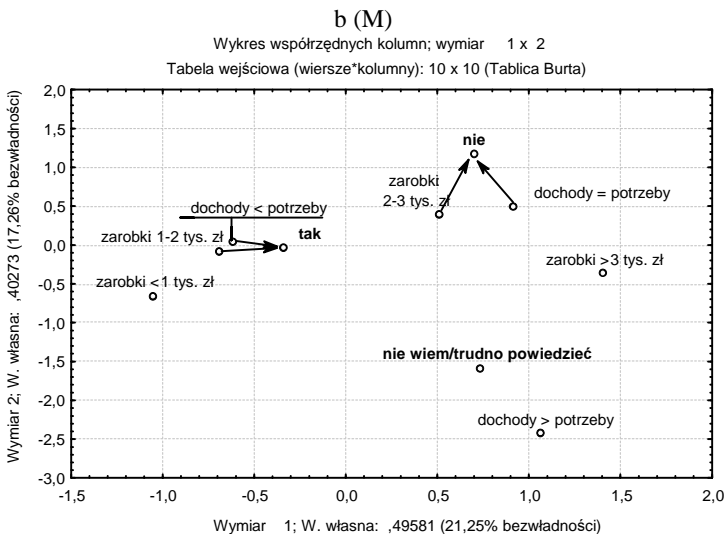
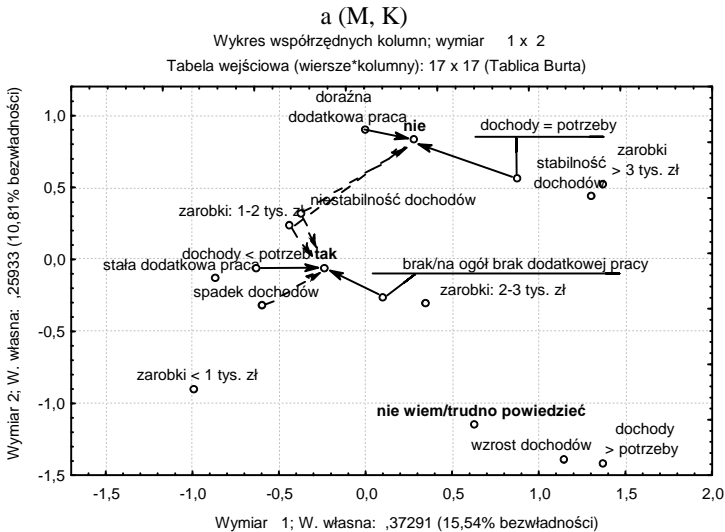
Źródło: badania własne.

Ad 1) (M, K) Biorąc pod uwagę czynniki wpływające na *zamiar przejścia na emeryturę* wykazano oddziaływanie następujących wielkości: *wysokość zarobków*; *wykonywanie dodatkowej pracy*; *ocena dochodów gospodarstwa domowego* oraz *bezpieczeństwo dochodów gospodarstwa domowego w przyszłości*. Zwracając uwagę na siłę zależności określoną poprzez współczynnik zbieżności V-Cramera, jako zmienną o najsilniejszym oddziaływaniu wskazano: *wysokość zarobków* – 0,145. (M) Mężczyźni zamiar przejścia na emeryturę warunkowali dwoma czynnikami ekonomicznymi: *wysokością zarobków* oraz *oceną dochodów gospodarstwa domowego*. Dla cechy opisującej *ocenę dochodów gospodarstwa domowego* odnotowano największą wartość siły oddziaływania na *zamiar przejścia na emeryturę* (0,183). (K) W przypadku kobiet nie odnotowano oddziaływania żadnej z wymienionych zmiennych niezależnych na ich deklaracje w kwestii zamiaru przejścia na emeryturę.

Wyniki analizy korespondencji pozwoliły na precyzyjne określenie czynników wpływających na *zamiar przejścia na emeryturę*.

(M, K – rysunek 4a) Skłonność do przejścia na emeryturę cechowała częściej osoby słabo zarabiające, które na ogół nie podejmowały dodatkowej pracy. Bieżące dochody gospodarstwa domowego nie wystarczały na zaspokojenie potrzeb, a przyszłość w tym zakresie widziały jako niestabilną (z tendencją do obniżenia dochodów). Chęci przejścia na emeryturę nie wykazywali pracownicy uzyskujący zarobki na poziomie 1–2 tys. zł, którzy doraźnie podejmowali dodatkowe prace zarobkowe. Uzyskiwane dochody oceniali jako wystarczające do zaspokojenia potrzeb, a przyszłe dochody jako niestabilne (z tendencją do stabilizacji).

Jednoznacznej opinii nie potrafili wyrazić przeważnie respondenci zarabiający 2–3 tys. zł, którzy raczej nie podejmowali dodatkowych zajęć przynoszących dochód. Osoby te twierdziły, że sytuacja materialna ich gospodarstwa domowego kształtowała się powyżej potrzeb i w przyszłości spodziewały się dalszej poprawy. (M – rysunek 4b) Deklaracje przejścia na emeryturę częściej składali mężczyźni z niskimi zarobkami oraz dochodami gospodarstwa domowego, które nie zaspokajały potrzeb. Przeciwny pogląd częściej zgłaszali raczej dobrze zarabiający, których dochody pokrywały potrzeby gospodarstwa domowego. Jednoznacznego stanowiska nie zajmowali pracownicy przypisani do grupy o ponadprzeciętnych zarobkach, którzy określali łączne dochody gospodarstwa domowego jako przewyższające potrzeby.

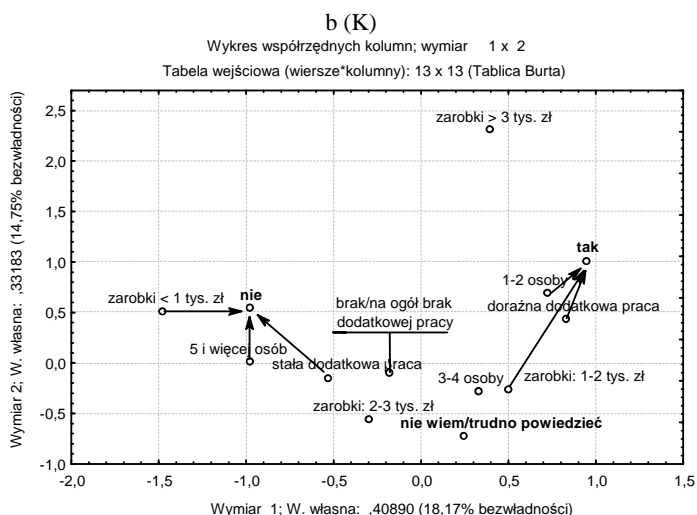
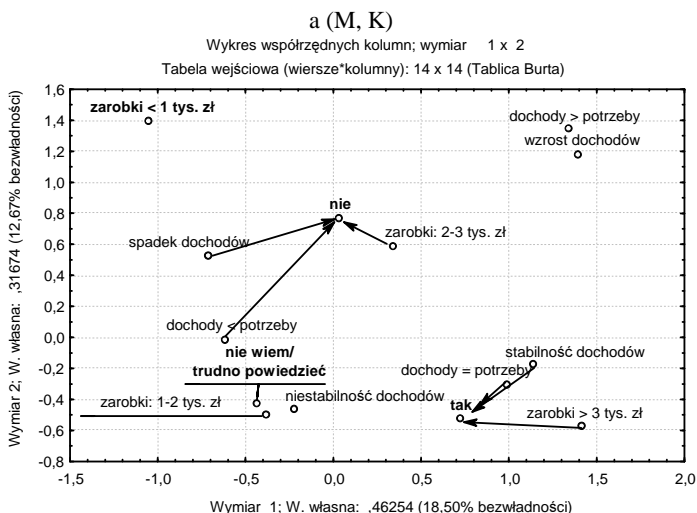
Rysunek 4. Zamiar przejścia na emeryturę – wyniki analizy korespondencji

Źródło: opracowanie własne.

Ad 2) (M, K) Wyniki weryfikacji hipotez na podstawie danych z całej próby pozwoliły dostrzec, że *zamiar pracy na emeryturze* uzależniano od: *wysokości zarobków, oceny dochodów gospodarstwa domowego oraz bezpieczeństwa dochodów gospodarstwa domowego w przyszłości*. Pierwsza i ostatnia z wymienionych cech odznaczały się największą siłą oddziaływania – odpowiednio –

0,152; 0,153. (M) Mężczyźni zamiaru pracy na emeryturze nie determinowali żadnym spośród przyjętych czynników materialnych. (K) Kobiety zamiar pracy na emeryturze uzależniały od: *wysokości zarobków, wykonywania dodatkowej pracy oraz wielkości gospodarstwa domowego*. Największą wartość współczynnika zbieżności V-Cramera zaobserwowano dla *wysokości zarobków* – 0,296.

Celem wyodrębnienia powiązań pomiędzy kategoriami wymienionych cech a *zamiarem pracy na emeryturze* sporządzono mapy korespondencji.

Rysunek 5. Zamiar pracy na emeryturze – wyniki analizy korespondencji

Źródło: opracowanie własne.

(M, K – rysunek 5a) Gotowość podejmowania zatrudnienia po przejściu na emeryturę częściej cechowała pracowników przypisanych do najwyższej kategorii zarobkowej. Respondenci ci twierdzili, że potrzeby gospodarstwa domowego były zabezpieczone bieżącymi dochodami i nie spodziewali się zmiany tego stanu rzeczy w przyszłości. Skłonności do podejmowania pracy na emeryturze nie przejawiały osoby o średnich zarobkach (2–3 tys. zł). Oświadczały, że dochody gospodarstwa domowego raczej nie wystarczały na zaspokojenie niezbędnych potrzeb i spodziewały się pogłębienia tego zjawiska. Część respondentów przejawiała niezdecydowanie i nie udzieliła jednoznacznej odpowiedzi. Były to przeważnie osoby zarabiające 1–2 tys. zł miesięcznie. Ich całkowite dochody nie pokrywały potrzeb gospodarstwa domowego. Respondenci ci spodziewali się spadku bądź wzrostu (niestabilność) dochodów w przyszłości. (K – rysunek 5b) Zapowiedzi podejmowania aktywności zawodowej na emeryturze cechowały kobiety zarabiające 1–2 tys. zł miesięcznie, które doraźnie podejmowały dodatkowe prace zarobkowe, prowadzące zazwyczaj gospodarstwo domowe, które składało się z co najwyżej dwóch osób. Dezaktywizację zawodową deklarowały pracownice o bardzo niskich zarobkach, stale podejmujące dodatkową pracę, utrzymujące duże gospodarstwa domowe (co najmniej pięć osób). Niezdecydowane respondentki tworzyły kategorię mieszczącą się pomiędzy opisanymi wcześniej przypadkami, tzn. ich zarobki kształtowały się na poziomie 2–3 tys. zł i przeważnie nie podejmowały dodatkowej pracy, ich gospodarstwo domowe liczyło na ogół 3–4 osoby.

Reasumując rezultaty uzyskane dla zmiennych obrazujących postawy wobec aktywności zawodowej na emeryturze wskazano czynniki, które oddziaływały na obydwie zmienne objaśniane i miały największą wartość współczynnika zbieżności V-Cramera. Mężczyźni i kobiety, jako determinanty postaw względem podejmowania zatrudnienia na emeryturze, podawali (wpływ na obydwie zmienne zależne): 1) *wysokość zarobków*; 2) *ocenę dochodów gospodarstwa domowego*; 3) *bezpieczeństwo dochodów gospodarstwa domowego w przyszłości*. Najwyższą wartość współczynnika zbieżności odnotowano dla *wysokości zarobków* oraz *bezpieczeństwa dochodów gospodarstwa domowego w przyszłości*. Koncentrując się na determinantach postaw wobec aktywności zawodowej na emeryturze według płci nie zaobserwowano żadnej zmiennej objaśniającej wpływającej na obydwie zmienne objaśniane. Zwracając uwagę na siłę oddziaływania, w przypadku mężczyzn najbardziej znacząca okazała się *ocena dochodów gospodarstwa domowego*, dla kobiet – *wysokość zarobków*.

PODSUMOWANIE

Działania polityki zatrudnienia kształtujące postawy wobec kontynuowania aktywności zawodowej na emeryturze powinny dotyczyć ustalenia właściwego położenia punktu równowagi (determinowanego m.in. sytuacją materialną go-

spodarstw domowych) pomiędzy kosztami i korzyściami płynącymi z podejmowania decyzji emerytalnych. Należy wykluczyć skrajny przypadek, w którym świadczenie emerytalne kształtuje się na poziomie zbliżonym do wynagrodzenia. Taka sytuacja ma zazwyczaj miejsce w przypadku niskich dochodów. Wydaje się zatem, że właściwym kierunkiem byłoby tworzenie możliwości podwyżek płac dla doświadczonych pracowników, a nie obniżania wysokości emerytury. Problem ten dotyczy częściej kobiet, które zazwyczaj pracują krócej od mężczyzn oraz uzyskują niższe wynagrodzenia. Zreformowany w 1999 r. system emerytalny uzależnił podstawę świadczenia emerytalnego od średniego dalszego trwania życia. Korzystnym rezultatem takiej regulacji jest znaczny wzrost wysokości emerytury z każdym dodatkowym rokiem pracy. Dostrzega się jednak kolejne zagrożenie dla kobiet – możliwość skrócenia okresu zatrudnienia poprzez przejście na emeryturę pięć lat wcześniej od mężczyzn, przy jednocześnie dłuższym przeciętnym trwaniu życia. Wymagane staje się zatem utrzymanie korzystnych regulacji dotyczących wysokości emerytury w stosunku do wysokości zarobków oraz korekty w sprawie ujednoczenia wieku emerytalnego mężczyzn i kobiet. Prowadzenie polityki zatrudnienia wspierającej aktywność zawodową na emeryturze, poprzez dostarczenie możliwości poprawy sytuacji materialnej gospodarstw domowych, stanowi istotny czynnik sprzyjający niwelowaniu społeczno-ekonomicznych nierówności międzygeneracyjnych zarówno w sferze społeczeństwa, jak i indywidualnej.

LITERATURA

- Arber S., Attias-Donfut C. (red.), 2000, *The myth of generational conflict. The family and state in ageing societies*, Routledge – London – New York.
- Błędowski P., 2002, *Gospodarstwa domowe i sytuacja mieszkaniowa ludzi starych* [w:] *Polska starość*, red. B. Synak, UG, Gdańsk.
- Czekanowski P., 2002, *Sytuacja materialna* [w:] *Polska starość*, red. B. Synak, UG, Gdańsk.
- Danø A.M., Ejrnæs M., Husted L., 2005, *Do single woman value early retirement more than single man?*, „Labour Economics”, nr 12.
- Dezaktywizacja osób w wieku okotoemerytalnym. Raport z badań*, 2008, MPiPS, Warszawa.
- Graniewska D., 1996, *Zagrożenie ubóstwem osób starszych* [w:] *Polska bieda. Kryteria. Ocena. Przeciwdziałanie*, red. S. Golinowska, IPiSS, Warszawa.
- Kurkiewicz J. (red.), 2007, *Ludzie starsi w rodzinie i społeczeństwie*, UE, Kraków.
- Kwiatkowski S.M., Bogaj A., Baraniak B., 2007, *Pedagogika pracy*, WAiP, Warszawa.

- Lange M., 2008, *Rynek pracy w obliczu starzenia się ludności Polski* [w:] *Starzenie się ludności Polski. Między demografią a gerontologią społeczną*, red. J.T. Kowaleski, P. Szukalski, UŁ, Łódź.
- Majka J., 1993, *Etyka społeczna i polityczna*, t. 4, ODiSS, Warszawa.
- Marody M., 1990, *Dylematy postaw politycznych i orientacji światopoglądowych* [w:] *Wartości a przemiany ładu gospodarczego i politycznego. Polska 1980–1990*, red. J.J. Wiatr, UW, Warszawa.
- Nowacka M., 1999, *Spółczesność konkurencyjne? Postawy wobec pracy w Polsce i państwach Unii Europejskiej*, „Studia Europejskie”, nr 4.
- Ochocki A., 2008, *Redystrybucja dochodów w starzejącym się społeczeństwie* [w:] *Pomyślne starzenie się w perspektywie nauk o pracy i polityce społecznej*, red. J.T. Kowaleski, P. Szukalski, UŁ, Łódź.
- Rosset E., 1967, *Ludzie starzy. Studium demograficzne*, PWE, Warszawa.
- Rosset E., 1959, *Proces starzenia się ludności. Studium demograficzne*, PWG, Warszawa.
- Sauvy A., 1963, *Granice życia ludzkiego*, PWN, Warszawa.
- Starega J., 1976, *Ludzie starzy a praca zawodowa*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Szatur-Jaworska B., 2004, *Praca z perspektywy wieku* [w:] *W trosce o pracę. Raport o Rozwoju Społecznym – Polska 2004*, red. S. Golinowska, UNDP, Warszawa.
- Sztompka P., 2007, *Socjologia zmian społecznych*, „Znak”, Kraków.
- Szukalski P., 2002, *Przeplewy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, UŁ, Łódź.
- Trafiałek E., 2003, *Polska starość w dobie przemian*, „Śląsk”, Katowice.
- Urbaniak B., 1998, *Praca zawodowa po przejściu na emeryturę. Społeczno-ekonomiczne przesłanki powrotu emerytów do aktywnego życia zawodowego*, UŁ, Łódź.

Streszczenie

W skali makro aktywność zawodowa emerytów wpływa na zachowanie równowagi przepływów pomiędzy generacjami. Istotnym zagadnieniem pozostaje zatem prowadzenie właściwej polityki zatrudnienia. W skali mikro aktywność zawodowa emerytów leży u podstaw właściwego funkcjonowania gospodarstw domowych i sprzyja przeciwdziałaniu ubożeniu ludzi starych. Istotnym zagadnieniem do zidentyfikowania pozostaje możliwość utrzymania w zatrudnieniu osób, które w nieodległej przyszłości nabędą prawa emerytalne.

Artykuł prezentuje wyniki badań przeprowadzonych w 2009 r. na terenie województwa podkarpackiego, których celem było m.in. zidentyfikowanie sytuacji materialnej gospodarstw domowych osób w fazie przedemerytalnej cyklu zawodowego oraz określenie społeczno-ekonomicznych cech kształtujących postawy wobec pracy na emeryturze. Zaobserwowano, że około 15% gospodarstw całkowicie uzależnia swoje funkcjonowanie od działań respondenta. Natomiast w kolejnych 45% gospodarstw respondent był główną osobą zapewniającą środki finansowe. Można się zatem spodziewać, że w przyszłości podejmowanie aktywności zawodowej na emeryturze w celu pozyskania dodatkowych dochodów może być istotne dla 60% gospodarstw domowych. Stwierdzono, że (spośród rozważanych) najistotniejszymi determinantami pozytywnych postaw wobec pracy były: *wysokość zarobków* – akcentowana głównie przez kobiety oraz *bieżąca ocena dochodów gospodarstwa domowego*, którą podkreślali głównie mężczyźni oraz *bezpieczeństwo dochodów gospodarstwa domowego w przyszłości*.

Professional Activity in Retirement as an Opportunity to Decrease the Interregional Socio-Economic Inequalities

Summary

The professional activity of the pensioners has an influence on keeping the balance of the flows between generations in macro level. Therefore conducting the appropriate employment policies remains to be an important issue. Professional activity of the pensioners is essential for proper functioning of a household and it also helps to counteract the poverty of the old on micro level. An important issue to identify is the possibility of maintaining in employment individuals who acquire pension rights in the nearest future.

The article presents the results of the research carried out in 2009, in Podkarpackie voivodeship. The main aim of it was to identify the material situation of the old persons' households and determining the socio-economic characteristics of public attitudes towards work in retirement.

It was observed that about 15% of households become dependent on respondent's activity. In the next 45%, respondent was a person who provided financial resources. One can therefore expect that in future taking professional activity in retirement, in order to raise additional earnings, may be relevant for 60% of households. It was found that most important factors of the professional activity were: *earnings* – mainly for women and current *evaluation of households' income* – more important for men and more *security of household income in the future*.